

1 982. De roem is het Braziliaanse elftal vooruitgesnel. Er zit iets spannends in het elftal van trainer Tele Santana. Iets onvoorspelbaars. 'De Brazilianen hebben weer samba in de heupen', schrijft de pers. Over de hele wereld wordt verwachtingsvol uitgekeken naar de Seleção als redders van het wereldvoetbal. Een nieuw tijdperk is aangebroken.

In Brazilië was alle hoop erop gevestigd dat twaalf jaar na het WK in Mexico opnieuw beslag kon worden gelegd op de belangrijkste voetbaltrofee. En nog belangrijker: met zeker zo mooi voetbal als toen. Na de verder klinische jaren zeventig, waarin de nadruk steeds meer op tactiek was komen te liggen, spatte het voetbalplezier en de technische superioriteit er eindelijk weer van af bij de *Seleção*. Met mannen als Junior, Falcao, Zico, Eder, Cerezo en Socrates in de gelederen was voetballen, en niet te vergeten het kijken ernaar, weer een feest. De eerste wedstrijd tegen de Sovjet-Unie begon evenwel teleurstellend voor de topfavoriet. Doelman Waldir Peres liet zich door een houdbaar schot van Andrij Bal verrassen en lange tijd keken de Brazilianen tegen een hatelijke 0-1 achterstand aan. Totdat aanvoerder Socrates in de 75ste minuut met een schitterend schot doelman Dasajev kansloos liet. Een kanonskogel met een curve die precies paste tussen paal, lat en doelman. Brazilië won ten slotte met 2-1. Om met de Engelse commentator te spreken: 'It was Socrates, a qualified doctor, who found the cure.' Was getekend: Sócrates Brasileiro Sampaio de Souza Vieira de Oliveira, afgestudeerd arts en smaakmaker van beroep.

Wel wedstrijden, maar trainen?

De naam Socrates had de jongen die op 19 februari 1954 ter wereld kwam, te danken aan zijn vader, die zijn klassieken kende en zeer gecharmeerd was van de Griekse filosofen. Het was al vroeg duidelijk dat Socrates een uitzonderlijk talent voor *futebol* had. Om te beginnen in het schoolelftal en later bij de amateurclub Raio de Ouro, waar hij als elfjarige eerst een proefwedstrijd moest spelen. Een test waarvoor hij met vlag en wimpel slaagde. Van de eerste uitwedstrijd herinnerde hij zich vooral de reis ernaartoe: 'Ik zat achterop een vrachtwagen met mijn teamgenoten. Sommigen van hen hadden niet eens wat te eten gehad, zo arm waren hun ouders. Het gaf me een ervaring die ik nooit op school had kunnen krijgen: een eenheid vormen met jongens uit alle lagen van de

samenleving. Samen een doel hebben: voetballen.' Het duurde niet lang om iedereen binnen de club te overtuigen van zijn unieke talent. Met speels gemak kon hij de bal controleren, passen en schieten en gecombineerd met het wedstrijdinzicht van een oudgediende zou deze jongen het nog ver gaan schoppen.

Socrates was voor Raio de Ouro niet lang te behouden. Het volgende station werd Botafogo Futebol Club, niet te verwarren met het grote Botafogo FR uit Rio de Janeiro. Dit Botafogo speelde in Socrates' woonplaats Ribeirão Preto en was een echte familieclub waar iedereen elkaar kende. De stoïcijnse middenvelder liet zich niet meeslepen in de euforie die was ontstaan nadat hij enkele testwedstrijden had gespeeld. Wedstrijden spelen was geen probleem, maar niemand moest erop rekenen dat hij ook bij iedere trainingssessie aanwezig zou zijn. Het werd schoorvoetend geaccepteerd en Socrates had het precies zoals hij het wilde hebben. In de jeugd van Botafogo kraaide er geen haan naar de privileges van het supertalent. Zeker niet toen het jeugdteam tussen 1970 en 1972 driemaal achter elkaar de stadstitel won en bovendien eenmaal als derde eindigde in de staatscompetitie tegen de leeftijdgenoten van grote clubs als Corinthians en Palmeiras. De stap naar het eerste elftal lag voor de hand, maar Socrates had daar zijn eigen ideeën bij. Het was zijn droom om arts te worden en die gaf hij niet op. Zo kreeg hij de vrijheid om naar eigen inzichten te bepalen bij welke training hij aanwezig zou zijn en mocht hij zijn studie op gezette tijden voor laten gaan. Het werden drukke jaren voor de intelligente jongeman want naast zijn opleiding en het spelen van professioneel voetbal kwamen nog twee andere passies in het spel: bier en vrouwen. Die laatste twee zou hij zijn hele leven onderhouden.

Op kleine voet

Hoewel hij zijn debuut in het eerste elftal al in de zomer van 1972 had gemaakt, werd 1974 het jaar waarin Socrates doorbrak. De wedstrijd tegen America (1-0 winst), waarin hij had geëxcelleerd, was het startpunt voor een droomseizoen voor de twintigjarige. In de Paulista-competitie maakte hij niet alleen twaalf doelpunten in 49 wedstrijden, hij werd bovendien verkozen tot beste jonge speler van het seizoen. Hij speelde niet alleen als aanvallende middenvelder maar werd tevens ingezet als midvoor, linkervleugelaanvaller en soms als verdedigende middenvelder. Bij de club zagen ze

hem alleen op wedstrijddagen en op de avonden voor een wedstrijd in de tot spelershotel omgevormde ranch, waar hij voornamelijk studeerde en kaartte. Soms kwam hij pas laat in de avond aan in het trainingskamp en was zijn enige activiteit van de dag een rondje rennen zodat hij kon zeggen dat hij ondanks zijn drukke studieschema toch aan zijn conditie had gewerkt. Het zou een voorbode blijken te zijn van een levensstijl waarin Socrates vaker wel dan niet de kantjes ervanaf liep.

Zijn aparte postuur was meer dan eens onderwerp van gesprek. Met zijn magere, uitschuifbare armen en benen was Socrates allesbehalve het toonbeeld van een wendbare voetballer. Zijn lichaamsgewicht en vetmassa waren ver onder de maat, een voortvloeiende uit het feit dat hij nauwelijks at. Hoewel hij van jongs af aan mager was geweest (zijn vader noemde hem plagend 'dikkerd'), vonden velen dat hij moest aansterken om te kunnen slagen in het profvoetbal. Zijn medespelers gaven hem de bijnaam 'Magrão' ('Lange dunne'), en dat was niet alleen als geintje bedoeld. Een belangrijke reden voor het ontwikkelen van zijn unieke one-touch-speelstijl vormde de grootte van zijn voeten. Met een lichaamslengte van 1,92 meter leefde hij met schoenmaat 42,5 niet bepaald op grote voet. Het beperkte zijn draaisnelheid en dwong Socrates om de bal zo snel mogelijk af te geven aan een medespeler. Van knie tot schouder en van borst tot hak, alles werd ingezet voor het perfect meegeven van de bal aan een teamgenoot. Zijn karakteristieke hakbal werd niet uit esthetische overwegingen geboren: het was pure noodzaak om overeind te blijven tegen fysiek sterkere tegenstanders. Als bijvangst maakte het hem tot een van de meest originele en opwindende spelers van zijn generatie.

Bierkampioen

Buiten het veld sprongen ook zijn prestaties op een ander vlak steeds meer in het oog: het drinken van enorme hoeveelheden bier. De nachten van doordrinken tot 6 of 7 uur 's ochtends werden meer regel dan uitzondering. Zonder alcohol was hij timide en gereserveerd, na wat glazen bier raakte hij welbespraakt en trok hij net als op het voetbalveld alle aandacht naar zich toe. De enige regel die Socrates voor zichzelf had gesteld was dat hij op wedstrijddagen niet dronk. En dat liet genoeg ruimte voor het restant van de week.

Hij was nog op een leeftijd dat zijn levensstijl (naast veel drinken rookte hij ook nog als een schoorsteen) niet van invloed was op zijn vorm. Was hij al te opzichtig dronken geworden dan betaalde hij altijd in natura terug: in beslissende passes of doelpunten. Het was een mechanisme waar de clubleiding prima mee kon leven. Scoren was het medicijn dat elke kritiek deed verstommen. Zoals tijdens de wedstrijd van Botafogo tegen Portuguesa Santista. Met zeven doelpunten verzorgde Socrates het leeuwendeel van de productie in de monsterscore (10-0). Alleen Pelé had ooit meer gescoord in één wedstrijd (acht in 1964) en de zevenklapper zorgde ervoor dat nu ook buiten de eigen omgeving mensen gingen letten op de prestaties van die veelbelovende middenvelder van Botafogo. Zijn naam werd zelfs al genoemd in verband met het Braziliaanse elftal. Anderzijds werd getwijfeld aan zijn mentaliteit. Iemand die voetbal niet zag als zijn prioriteit en bovendien leefde als *bohémien*, paste niet echt in het plaatje van een voetballer die alles ervoor overhad om de nationale trots te versterken.

Een ander punt van aandacht was dat de ster-in-wording lak had aan op tijd komen. Deels door zijn steeds zwaarder wordende studie en deels door zijn drang naar het opzoeken van de grenzen van het toelaatbare, kwam het meer dan eens voor dat zijn teamgenoten hem pas zagen vlak voordat een wedstrijd begon. Zoals voor het duel tegen Corinthians in São Paulo. Na een reis van meer dan vier uur meldde Socrates zich slechts enkele minuten voor de wedstrijd bij het Pacaembu-stadion, kocht een kaartje en haastte zich naar de eerste de beste suppoost die hij kon vinden. Op de vraag of deze hem kon doorlaten naar de kleedkamers werd hij in eerste instantie ronduit uitgelachen. Met zijn witte jas, het medisch koffertje in zijn hand en zijn woeste hardos die alle kanten uit ging, leek hij eerder op iemand die was ontsnapt uit een gesticht dan op een voetballer. Toen hij uiteindelijk door een Botafogo-official werd opgepikt, stonden zijn medespelers al in de tunnel klaar om het veld te betreden. Socrates gooide zijn tas op de grond, ontdeed zich van zijn doktersjas, wurmde zich in zijn spelersoutfit en wandelde alsof het allemaal de normaalste zaak van de wereld was met zijn ploeggenoten het veld op. Al zijn fratsen ten spijt was zijn ster rijzende. Kleinere clubs nodigden Botafogo tegen betaling uit om een wedstrijd te komen spelen onder de voorwaarde dat Socrates meespeelde.

Geen WK

De naam Socrates kreeg landelijke bekendheid toen hij in een door de televisie uitgezonden wedstrijd - zeer ongebruikelijk in die tijd - tegen Santos schitterde en bovendien tweemaal scoorde. Het leidde meteen het eerste succes in voor de club. Botafogo mocht zich kampioen van de Primeiro Turno, de eerste seizoenshelft, noemen. Zijn naam was plots op ieders lippen en de in Brazilië onvermijdelijke vergelijking was een feit: 'Socrates is de nieuwe Pelé'. Niet veel later werd Socrates genoemd als toekomstig international en met het WK in Argentinië in het verschiet kon de timing van zijn doorbraak niet beter zijn. Ondanks alle bewieroking was niet iedereen ervan overtuigd dat Socrates geknipt was voor de nationale ploeg. Zijn losbandige levensstijl was een doorn in het oog van bondscoach Claudio Coutinho. Met zijn militaire achtergrond telden voor Coutinho maar twee dingen: discipline en gehoorzaamheid. Hoewel de bondscoach hem wel in zijn veertigkoppige voorselectie opnam, zou Socrates niet meegaan naar het WK van 1978.

Socrates had altijd gezegd dat hij het voetballen zou opgeven zodra hij afgestudeerd was, maar de realiteit was inmiddels dat een carrière als profvoetballer voor het grijpen lag. Of zoals zijn vader het uitdrukte: hij kon nog altijd arts worden na een voetballoopbaan, maar niet andersom. Hoewel hij opzag tegen een bestaan als fulltime voetballer, hakte hij de knoop door: op 24-jarige leeftijd tekende hij zijn eerste echte profcontract voor Botafogo, onder de voorwaarde dat hij vrij was om te vertrekken wanneer de eerste grote club zich voor hem zou melden. En dat moment zou niet lang op zich laten wachten. Hoewel São Paulo lange tijd de beste papieren leek te hebben, tekende Socrates uiteindelijk een contract bij Corinthians. Omdat hij van mening was dat hij bij een grote club meer kans had om international te worden, ging hij akkoord met een contract dat hem financieel maar weinig verbetering opleverde. Maar dat was niet de grootste beginnersfout. In zijn eerste interview na de transfer zei Socrates onomwonden, geheel in stijl met zijn karakter, hoe hij over zijn nieuwe club dacht: 'Ik ben nooit een Corinthians-supporter geweest, ik was een Santos-fan.' Ondanks de valse start en zijn weinig professionele levensstijl wist Socrates in zijn eerste seizoen bij Corinthians te overtuigen. Door zijn spelinzicht en grandioze passes was hij de spil om

wie alles draaide en met 25 goals in 52 wedstrijden kwam zijn grote droom ineens heel dichtbij.

Briljant tegen Ajax

In de aanloop naar de Copa America van 1979 had bondscoach Coutinho het roer omgegooid. Na het teleurstellend verlopen WK van een jaar eerder had hij nu zijn zinnen gezet op een duo dat moest gaan zorgen voor de broodnodige creativiteit en scherpte voor de goal. Met de passes van Socrates en de techniek van Zico zou er een frisse wind door het Braziliaanse voetbal waaien. Na een glansrijk debuut tegen Paraguay (6-0) waarin Socrates twee beslissende passes gaf en Zico viermaal scoorde, was zijn prestatie twee weken later nog grootser. Met twee doelpunten tegen Uruguay (5-1 overwinning) gaf hij een fraai visitekaartje af. Het duo Socrates-Zico was de toekomst en in de derde oefenwedstrijd moesten ze het laten zien tegen een Europese tegenstander. Polen, de bedoelde opponent, trok zich echter terug en werd vervangen door Ajax dat in dezelfde periode een trip maakte door Zuid-Amerika. Tegen de Amsterdammers strooide Socrates met elegante passes en tekende hij twee doelpunten aan. Vooral de openingstreffer was van grote schoonheid: eerst legde hij een lange pass van Falcao dood op de borst om vervolgens geklemd tussen twee verdedigers deze met links te passeren, een derde eveneens met links uit te kappen en doelman Peter Jager vervolgens met rechts kansloos te laten. Socrates had de bal aan een touwtje en kon zich meten met de groten der aarde.

Hoewel het drie oefenwedstrijden betrof, was iedereen het erover eens dat Socrates met ruimschoots was geslaagd voor zijn voetbalexamens. Voor de Copa America moest hij enkele maanden daarna laten zien dat hij ook overeind kon blijven wanneer het echt om de kniekers ging. In een kolkend Estadio Monumental in Buenos Aires knikte hij na zeventien minuten tegen de regerend wereldkampioen ijskoud de 0-1 tegen de touwen. Het was bijna een kopie van het doelpunt van de Nederlander Nanninga in de WK-finale van een jaar eerder. Na de gelijkmaker van Passarella ging de strijd onverdroten door. Toen Brazilië een penalty kreeg en de vaste nemer Zico inmiddels met rood van het veld was gestuurd, wees Coutinho naar Socrates. En die faalde niet, zelfs niet toen hij begeleid door een hels fluitconcert de penalty voor een tweede maal moest nemen. Ook

op een ander vlak liet Socrates zien over stalen zenuwen te beschikken. Toen hij Corinthians-voorzitter Matheus vroeg om een contractverbetering en deze weigerde er ook maar een minuut over na te denken, bedacht Socrates een list. Hij wist dat de hoogte van zijn salaris tijdens zijn laatste contractjaar beslissend was voor zijn transferwaarde. En dus besloot hij vanaf dat moment zijn bonussen botweg te weigeren. Werde een bedrag overgemaakt naar zijn rekening, dan stortte Socrates het meteen weer terug. Zo drukte hij in het heden zijn inkomsten en werd zijn positie op de spelersmarkt voor de toekomst sterker. Het was de eerste keer dat Socrates opkwam voor zijn rechten. En het zou zeker niet de laatste keer zijn.

Europese triomftocht

De zes jaar die hij voor Corinthians zou spelen, bleven gekenmerkt door ups en downs. De tijden dat hij werd aanbeden door de supporters na een fenomenaal optreden werden in rap tempo afgewisseld met momenten dat hij uit de gratie viel. De reactie hierop was typisch Socratisch: hij scoorde in de daaropvolgende thuiswedstrijd een hattrick en weigerde zijn goals te vieren. Na de derde treffer liet hij zich wisselen, het publiek in verwarring achterlatend. In de nationale ploeg was een nieuwe bondscoach aangesteld die luisterde naar de naam Tele Santana en hoewel deze niet meteen een grenzeloos vertrouwen uitsprak in de Corinthians-vedette, kon Socrates hem niet alleen overtuigen van zijn voetbal- maar ook van zijn leiderscapaciteiten. In juni betrad Socrates het veld als aanvoerder van de Seleção tegen Mexico en die band zou hij niet snel meer afstaan. Aan het einde van 1980 bereikte Brazilië zonder de geblesseerde Zico de finale van het toernooi om de Copa de Oro, waarin het verloor van gastland Uruguay. Socrates had weliswaar geen beker in ontvangst mogen nemen, het team had onder zijn leiding wereldwijd lof geoogst vanwege zijn manier van spelen, in de visie van Socrates het hoogst haalbare in voetbal.

Het jaar 1981 bracht Socrates en de zijnen de bevestiging van wat de Copa de Oro al had aangekondigd: dit team kon de hele wereld aan. In een tijdsbestek van twee weken werden Engeland, Frankrijk en West-Duitsland met speels gemak verslagen. De Engelse bookmakers wisten genoeg: de grote favoriet voor de wereldtitel was de Seleção. De Europese pers noemde Zico en Socrates nu in één adem met gevestigde sterren als

Rummenigge, Keegan en Maradona. Toch was het Socrates zelf die een kanttekening plaatste: 'Het was beter geweest als we niet alle drie de wedstrijden hadden gewonnen, straks gaan we nog denken dat er geen ruimte voor verbetering is.' Na de overwinning op de West-Duitsers mochten de spelers even ontspannen en waar kon dat beter dan in een authentieke *Bierstube*. Aanvoerder van het Braziliaanse elftal of niet, Socrates maakte er ook nu geen geheim van dat hij ervan hield. Zelfs met journalisten om zich heen. Het leek erop alsof hij wilde laten zien dat het geen kunst was om goed te voetballen. Hij dronk en rookte en hij speelde desondanks de sterren van de hemel. Hij daagde iedereen uit er iets van te vinden, maar veranderen zou hij nooit.

Democratische familie

Toch was het drinken in het openbaar voor Socrates niet alleen een statement. Het betekende ook een vorm van camaraderie met zijn ploeggenoten, met wie hij meer wilde delen dan alleen het voetballen. Hij wilde met ze praten over de belangrijkere zaken in het leven en omdat de meesten van hen nauwelijks of geen opleiding hadden gehad, zag de afgestudeerde arts het als zijn morele plicht om hun essentiële kennis bij te brengen. En hoe meer bier hij ophad, hoe gesmeerder zijn 'colleges' verliepen. Want waarover de gesprekken ook gingen, Socrates deed zijn verhaal altijd met passie en overtuiging. Daarbij spraken de prestaties op het veld eveneens in zijn voordeel want sinds het moment dat hij international was geworden, zat hij in een flow. Bovendien was hij in staat om juist in grote wedstrijden uit te blinken. Toen Corinthians in februari 1981 in een vormcrisis verkeerde, achtte Socrates de tijd rijp om zijn denkbeelden breder in te zetten. Corinthians moest meer een familie worden, waarbinnen het gat tussen de baas en de werknemers kleiner moest worden gemaakt om uiteindelijk te verdwijnen. In een tijd waarin Braziliaanse coaches en bestuursleden bekendstonden als uiterst autoritair, had Socrates de juiste mensen om zich heen om zijn ideeën over de club als familie verder uit te werken. Iedereen had evenveel recht om een onderwerp bespreekbaar te maken en kreeg bovendien een gelijkwaardige stem in het kapittel. En een van de eerste onderwerpen waarover werd gestemd, was het door Socrates gehate systeem van de *concentração*, het trainingskamp. Toeval was dat niet want het grootste doel van Socrates was niet het bereiken van democratie sec maar democratie als middel om zijn persoonlijke vrijheid te waarborgen.

Socrates' blues

Maar eerst was er een WK te spelen. Het toernooi zat al maanden in zijn hoofd en Socrates had, voor eenmaal in zijn leven, alles over voor het bereiken van het allerhoogste op voetbalgebied. Voor het spelen op dit podium had hij zijn bestaan als arts uitgesteld, het moest nu gebeuren. Na lang beraad nam hij een drastische beslissing: tot en met het WK zou hij alleen maar bezig zijn met fitter worden en daarvoor was hij zelfs bereid de sigaretten af te zweren. De gevolgen waren meteen meetbaar: hij sprong hoger dan ooit en ging voorop bij het rennen van rondjes om het veld. Als een van de meest fitte spelers van het Braziliaanse team begon hij aan zijn eerste wereldkampioenschap. Gevraagd naar de speelwijze van zijn team gaf hij het antwoord dat alleen hij kon formuleren: 'Wij spelen binnen een georganiseerde chaos: iedereen kan vanuit zijn positie spelen zoals hij wil, alles komt voort uit improvisatie.' Na de moeizame winst op de Sovjet-Unie in de eerste wedstrijd kwam het team op stoom: respectievelijk Schotland (4-1) en Nieuw-Zeeland (4-0) werden weggetikt. Brazilië speelde oogstrelend voetbal en de enkele kniesoor die opmerkte dat de verdediging wel wat broos oogde, werd weggehoond: als je zo gemakkelijk scoorde, was een tegendoelpuntje af en toe geen probleem. Het persoonlijke hoogtepunt van de eerste ronde kwam voor Socrates na de wedstrijd tegen de Schotten. Hij was eruit gepikt voor een anti-dopingtest en doordat hij was uitgedroogd na negentig minuten voetballen in de hitte, bleek het moeilijk om ook maar een beetje urine te produceren. 'Toen de official de koelkast opende, wist ik niet wat ik zag. Ik kon mijn lach niet verbergen. Hij was gevuld met water, zeker, maar ook met bier, champagne en wijn. Het was fantastisch. Toen ik aan mijn tweede biertje begon, hadden de andere spelers al hun plasje gedaan, maar ik wilde dat deze avond nooit zou eindigen.' De aanvoerder van de gedoodverfde favoriet voelde zich als een kind in een snoepwinkel en dronk eerst alle bier, toen de champagne en vervolgens ook nog de wijn op. Pas drie uur na zijn eerste slok kon hij doen waarvoor hij was geselecteerd. Toen hij het stadion verliet, waren zijn teamgenoten al lang vertrokken maar Socrates had 'een van de beste dagen van zijn leven' achter de rug.

In alle euforie liet Socrates zich ontvallen dat hij op momenten al nadacht over de manier waarop hij, als Brazilië inderdaad wereldkampioen zou worden, de trofee in

ontvangst zou nemen. Hij wilde dat het een collectief moment zou worden, waaraan de hele groep zou deelnemen: de basisspelers, de reserves, iedereen. Maar eerst moest van Argentinië worden gewonnen. Toch was de komende tegenstander niet de grootste zorg voor de captain. Hij voelde zich eenzaam in het hotel, vijftig kilometer buiten Barcelona. Zijn vrouw was hoogzwanger en hij miste zijn reguliere leven in Brazilië. In zijn dagboek dat hij voor Placar Magazine bijhield, schreef hij: 'Ik wil naar huis.' Daarbij was het ritme nu anders omdat het team, in tegenstelling tot de eerste ronde, middagwedstrijden moest spelen. Dat betekende dat ze eerder naar bed moesten en dat er ook in de ochtend werd getraind. Tussen de wedstrijden tegen Nieuw-Zeeland en Argentinië zat een gat van maar liefst negen dagen. Verveling lag op de loer. Zijn hele leven had hij een WK willen spelen maar afgezien van de wedstrijden was het niet geworden wat hij ervan had verwacht. Dit zou zijn eerste en enige WK blijven, daarvan was Socrates overtuigd.

Vervelend voorgevoel

Tot verbazing van velen begonnen de Argentijnen sterker aan de wedstrijd dan de Seleção. Maar na het openingsdoelpunt van Zico in de elfde minuut kwam alles goed voor de Brazilianen. De doelpunten waren stuk voor stuk achttienkaraats. Met een 3-1 eindstand was bovendien een uitgangspositie bereikt die in het voordeel van Socrates c.s. was: een gelijkspel tegen de Italianen (die met 2-1 van de Argentijnen hadden gewonnen) zou voldoende zijn voor een plek bij de laatste vier. Socrates liet de pers weten dat de kwalificatie 'het brein van Brazilië' - zoals hij steeds meer werd genoemd - hem aan het lachen bracht. Realistischer vond hij de visie van zijn vader, die in zijn brieven kritischer was dan de rest van de wereld. 'Mijn vader vindt dat ik actiever moet zijn in het veld en meer op doel moet schieten. Kennelijk ziet hij de dingen via zijn tv helderder dan jullie op de tribunes.' Op 5 juli was de eerder zo plezierige rit vanuit het hotel naar het Sarria-stadion voor het duel met Italië ditmaal geen feest. Omdat de organisatie aanslagen vreesde van de Baskische afscheidingsbeweging ETA moest de chauffeur van de spelersbus vooraf een willekeurige route uit een hoed pakken. Na een rit over smalle haarspeldbochten door de bergen voelden sommige spelers zich bij aankomst behoorlijk misselijk en waren ze blij toen ze weer vaste grond onder hun voeten voelden. Een dag eerder was er nog een meeting geweest waarbij de spelers, tot grote ergernis van Socrates en Zico, moesten komen opdraven om het prijzengeld met

de Braziliaanse officials te bespreken. Het was alsof de wereldtitel al binnen was en hoewel de spelers zich ervan bewust waren dat ze nog een weg te gaan hadden, was er voor de wedstrijd tegen de Azzurri geen twijfel over de uitkomst: Brazilië zou winnen, de vraag was alleen hoeveel treffers ze aan de dertien uit de eerste vier wedstrijden konden toevoegen. Het liep allemaal anders. Na de vroege 0-1 van Paolo Rossi was er nog geen vuiltje aan de lucht, zeker niet toen Socrates op aangeven van Zico al in de twaalfde minuut schitterend de gelijkmaker langs doelman Zoff schoof. Maar met een 1-2 achterstand ging Socrates met een vreemd voorgevoel de rust in. Het kon toch niet zo zijn dat hij, zoals hij eerder had voorspeld, zojuist het laatste Braziliaanse doelpunt van het toernooi had gescoord?

Nadat hij het vervelende gevoel had afgeschud, had hij samen met Zico en Junior erop gehamerd dat de doelpunten vanzelf zouden komen als ze gefocust bleven voetballen. Twintig minuten voor tijd was het dan zover: Falcao kon ongehinderd aanleggen en versloeg met een machtig schot Zoff voor de gelijkmaker. Maar na het derde doelpunt van Rossi sloop steeds meer de wanhoop in de geel-blauwe acties. Socrates ging centraal in de aanval spelen maar het mocht niet baten. De Italiaanse verdediging hield stand en een van de grootste shocks in de WK-historie was een feit. Veel spelers konden hun tranen niet bedwingen. Hoewel uiterlijk onbewogen voelde Socrates zich kapot en onmachtig om anderen in de kleedkamer te troosten. Eenmaal terug in het hotel nam hij ondanks de extreme treurnis alsnog zijn verantwoordelijkheid: 'Mannen, we mogen de wedstrijd hebben verloren, maar laten we niet verliezen wat we hier samen hebben. De ongelooflijke eenheid die we hier hebben opgebouwd zal bij ons blijven voor de rest van onze levens. En dat is het allerbelangrijkste.' Niemand behalve de aanvoerder hield het droog en bij hun vertrek uit Spanje begon het besef te komen dat de enige kans op wereldgoud voor hun generatie was verkeken.

Viermansdemocratie

Na het teleurstellend afgelopen WK verschoof de focus van Socrates meer naar zijn activiteiten buiten het veld. In interviews ging het evenveel over democratie en sociale gelijkheid als over voetbal. Zijn medespelers waren onder de indruk van zijn zelfvertrouwen zonder dat hij ooit arrogant of snobistisch overkwam. Zelf toch al het

centrum van alle aandacht zorgde hij er bijvoorbeeld voor dat de prestaties van andere spelers nadrukkelijk onder de aandacht kwamen van pers en publiek. Een cover van Placar Magazine waarop Socrates als De Denker van Rodin poseerde, wekte dan ook geen irritatie bij zijn teamgenoten maar eerder bewondering. Hij durfde dat soort dingen te doen omdat hij niet bang was voor negatieve reacties. En dat gold ook voor zijn politieke overtuigingen. In november liepen de Corinthians-speler het veld op met op de rug 'Dia 15 Vote'. Het was een publieke reminder dat op de 15de van die maand staatsverkiezingen zouden worden gehouden en dat iedereen daarbij een stem had. In het veld werden om de Paulista-titel tegen São Paulo uit en thuis play-offs gespeeld, die overtuigend werden gewonnen. Socrates werd tweede op de topscorerslijst en alles verliep crescendo. Hij werd verkozen tot speler van het jaar en kon zich verheugen in steeds meer buitenlandse interesse: New York Cosmos bood hem niet alleen een driejarig contract aan, maar na zijn carrière ook een baan in een ziekenhuis. In 1983 waren er zelfs concrete onderhandelingen met AS Roma, de club van Falcao, maar het liep stuk op de eis van Socrates om niet in trainingskamp te hoeven. Persoonlijke vrijheid stond voor de vedette nog steeds op de eerste plaats en die was tegen geen enkele prijs te koop.

De komst van doelman Emerson Leao veroorzaakte de eerste scheurtjes in de democratische besluitvorming binnen het team. Leao was een uitgesproken tegenstander van het hele 'spelers-aan-de-macht-ideaal'. Hij vond dat zijn medespelers al hun energie moesten wijden aan waarvoor ze werden betaald: zo goed mogelijk voetballen. De helft van het team was vóór de komst van de controversiële maar voortreffelijke keeper, de andere helft tegen. Toen Adilson de beslissende stem uitbracht, was het besluit duidelijk: Leao kwam naar Corinthians. Maar de stemming was een farce geweest. Voorafgaande eraan hadden Adilson, Socrates, Wladimir en Casagrande de beslissing al genomen. Het was koren op de molen van de critici. Er werd nu gesproken van een 'viermansdemocratie'. De hele gang van zaken leek rechtstreeks te zijn gekopieerd uit het boek 'Animal Farm' van George Orwell: 'allen zijn gelijk, alleen zijn sommigen meer gelijk dan anderen'.

Begin van het einde

Ondanks alle aandacht voor zijn idealen zou het jaar 1983 het begin van het einde markeren voor de politieke ambities van Socrates. Sportief ging het zijn club echter nog steeds voor de wind. Corinthians bereikte wederom de finale van de Paulista-competitie, opnieuw tegen São Paulo. Nadat Socrates de heenwedstrijd had beslist (1-0) was een gelijkspel genoeg voor titelprolongatie. Voor de return kwamen de spelers met een grote banner het veld op: 'Winst of verlies, maar altijd democratisch.' Maar dat betekende nog niet dat het kampioenschap van ondergeschikt belang was. In blessuretijd was het weer Socrates die aan alle onzekerheid een eind maakte (0-1). Het resultaat werd behaald door een team dat weliswaar minder hecht was dan een jaar eerder, Socrates – nu bijna dertig jaar oud – was belangrijker voor de club dan ooit tevoren.

Toen de militaire dictatuur in Brazilië haar einde naderde en de generaals de macht wilden overdragen, wilde het volk rechtstreeks zijn nieuwe leider kiezen en niet, zoals de leiders van de junta voor ogen hadden, via een college dat door de machthebbers was samengesteld. Socrates was, op het hoogtepunt van zijn roem en als leider van de Corinthians Democratie, bij uitstek geschikt om zijn mening te laten horen. De geruchten over een mogelijk vertrek naar Europa werden steeds luider, maar verstomden toen Socrates de microfoon pakte en een dramatische uitspraak deed die de menigte in vervoering bracht. Het voorzetje werd gegeven en hij kopte deze puntgaaf in. 'Dokter, u gaat niet naar Italië als wat gebeurt...?' Er viel een stilte en toen sprak hij het uit: 'als het amendement in de senaat wordt aangenomen en wij onze leider zelf mogen kiezen.' Dat Socrates landelijke democratie boven persoonlijk gewin stelde, leek misschien een staaltje van volksmennis, hij meende het wel. Het enthousiasme en de hoop van veel Brazilianen ten spijt zou het amendement echter niet de vereiste twee derde meerderheid behalen. Tot grote teleurstelling van een van de grootste voorvechters van het 'ja', werd door intimidatie en machtsvertoon aan de zijde van het leger het 'nee' tegen de democratie de winnaar van de verkiezingen. In de jaren die gingen komen, zou Socrates beroemder en rijker worden dan ooit daarvoor. Maar de dag dat 'nee' won, zou in zekere zin het einde van de voetballer Socrates inluiden.

'Ik rook, ik drink, ik denk'

Na het politieke 'nee' hoefde Socrates niet lang na te denken over een 'ja' ten opzichte van een buitenlands avontuur. Fiorentina was het meest slagvaardig en Socrates keek uit naar zijn verhuizing naar de cultuurstad. Hij beloofde de supporters bij aankomst het Italiaans kampioenschap en de UEFA Cup. Maar binnen de club zorgde zijn gedrag meteen al voor grote ophef. Vlak voor zijn medische keuring deed Socrates wat hij altijd deed als hij zich relaxt voelde: hij stak een sigaret op. Zijn onverhulde credo 'Ik rook, ik drink, ik denk' viel echter totaal verkeerd in Florence. Spelers als Daniel Passarella en Claudio Gentile waren professioneel tot op het bot en keken hun ogen uit bij zoveel nonchalance. In trainingskamp gaan, de gruwel van Socrates, was bovendien de norm in Italië. Socrates had het in de winter te koud en vond de manier waarop de spelers met elkaar omgingen te afstandelijk. En dan was er nog de kwestie van kleding. Hij was de enige die niets voelde voor het dragen van het clubkostuum rondom de wedstrijden. Toen hij zijn teamgenoten een keer uitnodigde voor een groot feest, was hij verbijsterd over hun modieuze outfits. Met een grote schaar werden peperdure dassen in tweeën geknipt. Het was exemplarisch voor de verhouding tussen Socrates en de rest van de spelersgroep: ze spraken niet alleen een andere taal, ze leefden op twee totaal verschillende planeten. De prestaties waren ook al niet om over naar huis te schrijven: zes doelpunten in 25 wedstrijden was misschien niet eens zo slecht, van het verwachte leiderschap in het veld kwam niets terecht. De dramatische uitschakeling in het UEFA Cup-toernooi na een 6-2 vernedering uit bij Anderlecht sprak boekdelen. Fiorentina was geen team in de ware zin des woords en met een teleurstellende negende plek in de competitie had Socrates geen van zijn beloftes gestand gedaan. De Braziliaan telde de dagen af naar het einde van zijn nachtmerrie. Hij wilde terug naar zijn oude leventje in Brazilië en wel zo snel mogelijk.

Nog eenmaal op het hoogste podium

Het Flamengo van Zico had interesse in de 31-jarige Socrates en op papier leek dat een perfecte combinatie, echter de jaren begonnen inmiddels voor beiden te tellen. Zico kampte met een knieblesure en zijn nieuwe ploeggenoot liep tijdens een van zijn eerste trainingen als Flamengo-speler een gebroken scheenbeen op dat hem de rest van het jaar aan de kant zou houden. Dat was ook slecht nieuws voor het Braziliaanse team.

Inmiddels was Tele Santana weer aangesteld als bondscoach en deze had het plan opgevat om met een kern van oude vertrouwelingen nog een laatste maal een gooi te doen naar de wereldtitel. Socrates, die in 1982 had gezworen nooit meer aan zo'n langtoernooi deel te nemen, kwam op zijn besluit terug. Wel had hij bedacht om publiekelijk een stapje terug te doen: hij gaf minder interviews en vond dat Edinho, die bij zijn afwezigheid de aanvoerdersband had overgenomen, ook tijdens de eindronde in Mexico de captain moest blijven. Het voordeel was dat de verwachtingen minder hoog waren dan vier jaar eerder.

Consequent zijn in zijn doen en laten was nooit een van zijn sterke kanten geweest en dat bleek tijdens de openingswedstrijd tegen Spanje. Om het Mexicaanse volk een hart onder de riem te steken had Socrates een hoofdband laten maken met daarop 'Mexico, sta sterk', waarmee hij toch weer alle aandacht op zich vestigde. Hij mocht dan het reservenummer 18 dragen, in de ogen van de voetbalwereld was hij nog steeds de grote Socrates van 1982. Zonder te overtuigen maar met vier overwinningen op hun conto rolden de Brazilianen naar de kwartfinale tegen Frankrijk. Ditmaal had Socrates een andere tekst ('Nee tegen geweld') op zijn hoofdband laten aanbrengen, maar hij zou ditmaal op een andere manier een hoofdrol opeisen. De zeldzaam spannende wedstrijd zou in het teken komen te staan van vier gemiste penalty's. Zico miste bij een 1-1 stand en de noodzakelijk geworden strafschoppenreeks zou een thriller worden. Hoewel de krachten van Socrates in de middaghitte duidelijk waren afgenomen, besloot Tele Santana dat hij de eerste penalty moest nemen. Zonder aanloop, zoals hij een ronde eerder tegen Polen had gescoord, kon hij de Franse goalie Joël Bats niet verrassen. Michel Platini miste aan Franse zijde maar het waren toch de Haantjes die doorgingen na een nieuwe misser van Julio Cesar. De teleurstelling was zowel binnen het team als in het thuisland beduidend minder groot dan in 1982. Iedereen had het gezien: de shirtjes leken minder geel, Junior had al een waas van grijs om zijn krullenbos en het voormalige sambateam was beduidend stroever in de heupen dan vier jaar eerder. De gemiste penalty was de laatste bal die Socrates voor zijn land zou trappen.

Rusteloos einde

Socrates' lichaam protesteerde en dat was geen verrassing na zijn jaren van drinken, roken en feesten. Zijn excessieve levensstijl kwam bij gebrek aan speeltijd en resultaten

steeds meer onder de loep te liggen en alleen zijn teamgenoten hadden hem er nog graag bij, al was het maar vanwege de altijd bestaande kans op een briljant moment. Van de 67 wedstrijden die Flamengo in 1986 speelde, kwam Socrates er maar dertien in het veld en hij maakte slechts twee doelpunten. Ook het droomduo met Zico viel in het water: ze speelden slechts eenmaal in een officiële wedstrijd samen. Socrates had altijd gezegd dat hij het voetbal vaarwel zou zeggen wanneer hij er geen plezier meer in had en dat moment was nu aangebroken. Op 16 maart 1987 liep hij na een lichte training naar de rand van het trainingsveld, deed zijn voetbalschoenen uit en gooide ze met een groots gebaar in de prullenbak. Dat was het dan: op 33-jarige leeftijd zou hij zich volgens plan gaan storten op een bestaan als dokter. Maar het bleek te vroeg. Socrates merkte dat hij het voetballen nog niet kon loslaten en liet zich in oktober 1988 overhalen door Santos, waar hij een eenjarig contract tekende. Het maakte de cirkel rond, want Santos was de club waar hij als jongetje fan van was. En, nog belangrijker, voor het eerst in jaren kon hij weer voor niets anders dan zijn plezier spelen.

Nadat ook het verblijf bij Santos op een abrupt afscheid uitliep, wilde Socrates zijn carrière eindigen bij de club waar het allemaal was begonnen: Botafogo. Op zijn laatste benen speelde hij op 26 november 1989 zijn allerlaatste wedstrijd, in zijn geliefde shirt. Na het vriendschappelijke duel tegen het nietige Itumbiara, voor nauwelijks meer dan 1.000 toeschouwers, was het dan echt gedaan. In de jaren erna stuitte Socrates alle kanten uit: van een periode als Botafogo-trainer in 1994 tot het openen van een medische kliniek en van tv-commentator tot het schrijven van zijn memoires. Niets kwam echt van de grond. Wat hem ertoe bracht om in 2004, op vijftigjarige leeftijd, een even bizarre als kortstondige rentree te maken bij het onbeduidende Garforth Town in de krochten van het Engelse voetbal, zal eeuwig een mysterie blijven. Socrates deed altijd waar hij zin in had en bleef zichzelf in dat opzicht tot de laatste snik trouw. Hij ging nog meer drinken, verwaarloosde zijn gezondheid en leidde een rusteloos bestaan. Af en toe liet hij zijn gedachten gaan over hoe zijn einde er uit zou zien. Zijn voorspelling kwam uit: 'Ik wil sterven op een zondag, de dag waarop Corinthians een titel zal winnen.' Die dag kwam op 4 december 2011. Op 57-jarige leeftijd was leven van Socrates ten einde. Compromisloos in alles had hij van het leven genoten, dag in en dag uit.